

Onderzoek Pilot Buiten Gewoon Leren

Dr. Ir. Jan Hassink
Wageningen Research

Onderzoek Pilot Buiten Gewoon Leren

Samenvatting

Buiten Gewoon Leren (BGL) is een vernieuwend, op de persoon afgestemd onderwijsaanbod dat beschikbaar is voor kinderen van 7-14 jaar die niet (meer) naar school willen, durven, kunnen, mogen of waar geen Passend Onderwijs voor gevonden kan worden. Het gaat hierbij vooral om de groep kinderen voor wie de structuur en aanpak van een school te ingewikkeld is, kinderen die moeite hebben met sociale relaties en het in stand houden van vriendschappen, kinderen met hechtingsproblemen, kinderen die door een beperking niet uren achtereen op een stoel kunnen zitten. Kortom kinderen die het vaak moeilijk met zichzelf en met hun omgeving hebben en daarom op een gegeven ogenblik niet meer naar school willen, kunnen, mogen, of durven. Voor deze groep is vaak geen passend onderwijs in de regio beschikbaar. De klassikale schoolomgeving, waarin ook deze kinderen in leeftijdsgroepen zijn ingedeeld, werkt dusdanig negatief op het welbevinden, het gedrag en leervermogen, dat zij vaak noodgedwongen thuis zitten of komen te zitten. Met alle gevolgen van dien: moeilijk in gedrag, een negatief zelfbeeld en een toekomst zonder perspectief. BGL ondersteunt, activeert en verzorgt (tijdelijk) onderwijs. Dat alles met als doel deze kinderen een zo normaal mogelijke ontwikkeling in de eigen woonomgeving mee te geven waardoor zij straks een volwaardige plek in de samenleving kunnen innemen. BGL bouwt door haar bijzondere aanpak op de boerderij -speelse methoden, regie bij het kind, individueel onderwijs waarbij het draait om zingeving- aan het vergroten van het zelfvertrouwen, het ontwikkelen van de aanwezige capaciteiten en talenten, en aan het maken van toekomstplannen.

Dit rapport onderzoekt de pilot Buiten Gewoon Leren. De doelstelling van de pilot was:

- Het realiseren van een één jaar durende pilot rondom Buiten Gewoon Leren, waarin in samenwerking met de onderwijspartners, wordt onderzocht of de BGL-aanpak een adequaat antwoord is op het weer motiveren en leerbaar maken van 7 tot 14-jarigen die om verschillende redenen uit het reguliere onderwijssysteem zijn gevallen en noodgedwongen thuis zitten.
- Voorkomen dat deze groep kinderen en de gezinnen/mantelzorgers chronisch afhankelijk worden van zorg en ondersteuning.

Landzijde heeft aan Wageningen Research gevraagd onderzoek te begeleiden dat antwoord moet geven op verschillende onderzoeksvragen van de pilot Buiten Gewoon Leren. De onderzoeksvragen en bevindingen worden hieronder kort weergegeven. Niet alle vragen konden door onderzoek vanuit de pilot BGL worden beantwoord. Daarom is ook gebruik gemaakt van onderzoek bij andere zorgboerderijen die onderwijs bieden. De resultaten van deze andere voorbeelden van onderwijs op de boerderij worden weer vertaald naar de situatie van BGL.

Onderzoeksvraag 1. Hoe creëer je in een groene, prikkelarme zorgomgeving een optimale leeromgeving?

Aan alle betrokkenen bij BGL is gevraagd welke elementen belangrijk zijn voor de optimale leeromgeving op de boerderij. De elementen die de respondenten noemen zijn te categoriseren in vier groepen: persoonlijke begeleiding en aandacht, afwisseling onderwijs en andere activiteiten, buitenomgeving, interacties met mens en dier. Deze vier groepen zijn dus van groot belang om een optimale leeromgeving te creëren.

Onderzoeksvraag 2. Hoe kunnen onderwijs, zorgboeren en professionals met en van elkaar leren en elkaars deskundigheid bevorderen?

Uit de interviews en uit eerder onderzoek komt naar voren dat het belangrijk is dat partners willen samenwerken, een gedeeld probleem ervaren en een mogelijke oplossing waarbij ze elkaar nodig hebben. Om hierin verder te komen is het van belang dat er vertrouwen ontstaat, dat er commitment is, een gedeeld begrip van de problematiek en wat de boerderij kan bieden en dat men voortgang en uitkomsten monitort. Alleen onder die randvoorwaarden kan er van elkaar worden geleerd. Om dat te bereiken zijn een heldere samenwerkings- en overlegstructuur, helderheid over verantwoordelijkheden en rollen voor elke partner en leiderschap nodig. Uit de interviews bleek dat dit door de samenwerkingsstructuur goed werd gerealiseerd.

Onderzoeksvraag 3. Hoe kunnen onderwijs, zorg en dagbesteding op een optimale manier geïntegreerd worden?

Naast BGL zijn er ook andere boerderijen waar een gestructureerd onderwijs-zorg programma is ontwikkeld. In verschillende onderzoeken is beschreven hoe het onderwijs op de boerderij er uitziet en hoe het wordt gecombineerd met zorg. Deze voorbeelden laten zien dat er verschillende manieren zijn om onderwijs, zorg en dagbesteding op een goede wijze te koppelen. Duidelijk naar voren komt dat het maatwerk is en dat per kind wordt bekeken wat het meest passend is. Er is altijd een afwisseling van onderwijs met andere activiteiten en ondersteuning. Interessant is de belangrijke rol die dieren kunnen spelen bij de ontwikkeling van leerlingen. De voorbeelden die hier zijn beschreven sluiten aan bij BGL en kunnen BGL ook inspiratie bieden om concrete activiteiten of maatregelen toe te voegen in hun programma.

Onderzoeksvraag 4. Hoe kan onderwijs op de boerderij leerlingen effectief ondersteunen? Is de BGL-methodiek daarop het juiste antwoord?

Uit de onderzoeken komt naar voren dat leerlingen zich over het algemeen het best ontwikkelen als de werkzame elementen aanwezig zijn:

- Er is aandacht voor elke leerling: elke kind voelt zich gezien
- Er is een balans tussen onderwijs en andere activiteiten, inspanning en ontspanning
- Kinderen doen positieve ervaringen op
- Er wordt aangesloten bij de interesse van ieder kind
- Leerkrachten maken gebruik van de boerderij
- Kinderen kunnen gebruik maken van de kwaliteiten van de boerderij omgeving:
 - ze kunnen naar buiten als ze daar behoefte aan hebben
 - dieren ondersteunen het leren

Uit alle interviews en de onderzoeken komt naar voren dat de BGL methodiek leerlingen effectief kan ondersteunen. Ook hier gaat het weer om maatwerk. In de bijgevoegde rapportage over de ontwikkeling en doorstroom van leerlingen worden de resultaten van BGL duidelijk. Bijna alle leerlingen hebben veel baat bij BGL en een aanzienlijk deel gaat weer naar school.

Onderzoeksvraag 5. Welke hulpvragen en onderwijsbehoeften hebben kinderen die gebruik maken van Buiten Gewoon Leren?

Er is een afzonderlijke rapportage met een beschrijving van de hulpvragen en ontwikkeling van de leerlingen die gebruik maken van Buiten Gewoon Leren.

Uit de rapportage van Landzijde en onderzoeken op andere boerderijen die onderwijs bieden komt naar voren dat de problematiek van de leerlingen die naar de boerderij gaan divers is. Zowel voor leerlingen met externaliserende als voor leerlingen met internaliserende problemen kan de boerderij een passend onderwijs aanbod bieden.

Onderzoeksvraag 6. Wat zijn de werkzame bestanddelen?

De elementen die de respondenten van BGL noemen zijn hierboven al aangegeven en te categoriseren in vier groepen: persoonlijke begeleiding en aandacht, afwisseling onderwijs en andere activiteiten, buitenomgeving, interacties met mens en dier.

Leerlingen noemden in interviews nog de volgende zaken:

- dat je naar buiten kunt als je het nodig hebt, in tegenstelling tot een school waar je alleen op vaste tijden naar buiten gaat
- de rust van de dieren
- de vrijheid om zelf mede te bepalen wat je doet
- dat je kunt leren in je eigen tempo
- dat je je begrepen voelt

Conclusies

Buiten Gewoon Leren is ontwikkeld voor kinderen uit het primair onderwijs die vanwege de complexiteit van hun problemen (tijdelijk) niet naar school kunnen en daarom vaak noodgedwongen thuis zitten of voor wie dit dreigt te gebeuren. BGL lijkt een goede aanpak te zijn om leerlingen weer motiveren en leerbaar te maken. Bij een groot deel van de kinderen is sprake van weer op gang gekomen ontwikkeling waardoor een volgende stap gezet kan worden, er ontstaat bij veel kinderen weer leerplezier en alle betrokkenen zijn bij de meeste kinderen positief over het resultaat. Meer dan 60% van de kinderen stroomt weer terug naar het onderwijs. Dit kan nog verder stijgen als er meer geschikte vervolgplekken zijn.

Het succes komt door de goede samenwerking tussen de onderwijspartners, Landzijde en betrokken zorgboerderijen. Belangrijke elementen van het programma zijn persoonlijke begeleiding en aandacht, afwisseling onderwijs en andere activiteiten, buitenomgeving en interacties met mens en dier. Leerlingen ervaren dat ze meer vrijheid hebben en regie mogen nemen, dat ze zich begrepen voelen en dat ze kunnen leren in hun eigen tempo.

Inleiding

Er zijn te veel leerlingen die uitvallen in het onderwijs. Het aantal zogeheten 'thuiszitters' blijft de afgelopen schooljaren telkens stijgen, in het schooljaar 2018-2019 naar 4790. Om deze leerlingen niet in de steek te laten zijn in het land vele initiatieven ontwikkeld om op een (zorg)boerderij onderwijs te geven. Voor sommige van deze leerlingen met speciale behoeften lijken leerarrangementen op een zorgboerderij uitkomst te bieden. Dit gebeurt door professionals met onderwijsexpertise. Er is de afgelopen jaren een netwerk gevormd van zorgboeren die onderwijs bieden, scholen, samenwerkingsverbanden, betrokken ouders en gemeenten. Zij wisselen ervaringen uit en leren van elkaar. Uit een landelijke inventarisatie bleek dat er op meer dan 50 boerderijen onderwijs wordt gegeven aan ruim 400 leerlingen. Er zijn succesvolle samenwerkingen tussen scholen en zorgboeren en zij melden positieve ervaringen. Een groot deel van de leerlingen krijgt weer zin in leren en wordt teruggeleid naar school.

Een perspectiefvol initiatief is de pilot Buiten Gewoon Leren van Stichting Landzijde. Stichting Landzijde is een organisatie van 110 aangesloten zorgboerderijen in Noord Holland en een erkende zorginstelling met contracten in WMO en Jeugdzorg met alle gemeenten in Noord Holland. Landzijde heeft in de pilot een gestructureerde samenwerking opgezet met onderwijspartners. Het gaat om Ronduit Onderwijs, een onderwijsorganisatie met 12 scholen in de omgeving van Alkmaar, waarvan 1 speciaal VO-onderwijs en 1 voor speciaal basisonderwijs. En daarnaast met het Samenwerkingsverband PO Noord Kennemerland, verantwoordelijk voor een passend aanbod van onderwijs in de regio Noord Kennemerland.

Landzijde heeft aan Wageningen Research gevraagd onderzoek te begeleiden dat antwoord moet geven op de onderzoeksvragen van de pilot Buiten Gewoon Leren. De onderzoeksvragen zijn:

- Hoe creëer je in een groene, prikkelarme zorgomgeving een optimale leeromgeving?
- Hoe kunnen onderwijs, zorgboeren en professionals met en van elkaar leren en elkaars deskundigheid bevorderen?
- Hoe kunnen onderwijs, zorg en dagbesteding op een optimale manier geïntegreerd worden?
- Hoe kan onderwijs op de boerderij leerlingen effectief ondersteunen? Is de BGL-methodiek daarop het juiste antwoord?
- Welke hulpvragen en onderwijsbehoeften hebben kinderen die gebruik maken van Buiten Gewoon Leren?
- Wat zijn de werkzame bestanddelen?

Niet alle vragen konden door onderzoek vanuit de pilot BGL worden beantwoord. Daarom is ook gebruik gemaakt van onderzoek bij andere zorgboerderijen die onderwijs bieden. De resultaten van deze andere voorbeelden van onderwijs op de boerderij worden weer vertaald naar de situatie van BGL.

De aansturing van het onderzoek was in handen van Dr. Ir. Jan Hassink van Wageningen Research.

Eerst volgt nu een korte beschrijving van de pilot Buiten Gewoon Leren.

Aanleiding voor Buiten Gewoon Leren.

Stichting Landzijde krijgt vanuit onderwijs en jeugdzorg steeds vaker heel jonge kinderen aangemeld voor dagbesteding. Dit betreft dan kinderen in de leeftijd van 7 tot 14 jaar die niet (meer) naar school willen, durven, kunnen, mogen of waar geen Passend Onderwijs voor gevonden kan worden. Landzijde heeft 110 aangesloten zorgboerderijen die deze dagbesteding vaak heel goed kunnen bieden. Maar eigenlijk wil Landzijde dit niet omdat dit geen duurzaam antwoord is op de problematiek van deze kinderen. Volgens Landzijde hebben deze kinderen onderwijs nodig.

Zij kunnen volgens Landzijde geholpen worden om te leren lezen, rekenen en schrijven, te leren samenwerken, samen opdrachten uitvoeren om zo de wereld te ontdekken en zichzelf te ontwikkelen. Daarom investeert landzijde in Buiten Gewoon Leren (BGL); een nieuwe onderwijsvorm voor deze problematische groep kinderen.

Voor deze kinderen uit het primair onderwijs werkt, door kind-factoren, een schoolse omgeving soms (tijdelijk) contraproductief. Het gaat hierbij vooral om de groep kinderen voor wie de structuur en aanpak van een school te ingewikkeld is, kinderen die moeite hebben met sociale relaties en het in stand houden van vriendschappen, kinderen met hechtingsproblemen, kinderen die door een beperking niet uren achtereen op een stoel kunnen zitten. Kortom kinderen die het vaak moeilijk met zichzelf en met hun omgeving hebben en daarom op een gegeven ogenblik niet meer naar school willen, kunnen, mogen, of durven. Voor deze groep is vaak geen passend onderwijs in de regio beschikbaar. De klassikale schoolomgeving, waarin ook deze kinderen in leeftijdsgroepen zijn ingedeeld, werkt dusdanig negatief op het welbevinden, het gedrag en leervermogen, dat zij vaak noodgedwongen thuis zitten of komen te zitten. Met alle gevolgen van dien: moeilijk in gedrag, een negatief zelfbeeld en een toekomst zonder perspectief. Bij deze kinderen liggen chronische aandoeningen en/of een langdurige zorgrelatie op de loer. Ook veroorzaakt hun (moeilijke) gedrag en het thuiszitten een grote druk op het gezin en de mantelzorgers. Zonder maatwerk bestaat het risico dat deze kinderen volledig uitvallen uit het onderwijs, terwijl zij wel in staat zijn zich te ontwikkelen en te leren. Met de pilot BGL zet Landzijde in op een preventieve aanpak voor een kostbaar maatschappelijk probleem. De pilot BGL van Landzijde sluit aan bij een toenemend aantal initiatieven op zorgboerderijen waar onderwijs wordt aangeboden aan leerlingen die tijdelijk niet naar school kunnen.

Wat is Buiten Gewoon Leren?

Buiten Gewoon Leren (BGL) is een vernieuwend, op de persoon afgestemd onderwijsaanbod dat beschikbaar is voor deze groep kinderen van 7-14 jaar. BGL bouwt door haar bijzondere aanpak op de boerderij -speelse methoden, regie bij het kind, individueel onderwijs waarbij het draait om zingeving-aan het vergroten van het zelfvertrouwen, het ontwikkelen van de aanwezige capaciteiten en talenten, en aan het maken van toekomstplannen.

BGL ondersteunt, reactiveert en verzorgt (tijdelijk) onderwijs. Dat alles met als doel deze kinderen een zo normaal mogelijke ontwikkeling in de eigen woonomgeving mee te geven waardoor zij straks een volwaardige plek in de samenleving kunnen innemen.

Dit kan alleen succesvol worden opgestart wanneer er bij de start een brede en intensieve aanpak mogelijk is gemaakt. BGL is daarmee complex en veelzijdig, ook voor wat betreft de spreiding over de boerderijen. Daarom is Landzijde gestart met een pilot om aan deze complexiteit tegemoet te komen.

Waar wil Buiten Gewoon Leren een antwoord op zijn?

- Het ontbreekt aan voldoende school-alternatieven voor kinderen die in een klassikale schoolomgeving niet meekunnen. De Samenwerkingsverbanden hebben de verantwoordelijkheid gekregen om alle leerlingen een passende onderwijsplek te bieden. Maar ook vanuit Passend Onderwijs is het vaak te ingewikkeld voor deze groep een passend aanbod in de woonomgeving van het kind te doen.

- Er is een (te) grote homogeniteit (scholen kunnen vooralsnog vaak alleen andere scholen aanbieden) in het onderwijsaanbod voor kinderen met gedrags- en leerproblemen. De behoefte aan maatwerkoplossingen voor leerlingen die (tijdelijk) geheel of gedeeltelijk niet naar school kunnen/willen/durven is dan ook groot.
- BGL wil meer keuzemogelijkheden in ondersteuning, reactivering en onderwijs voor deze groep kinderen bewerkstelligen. BGL begeeft zich daarom op het snijvlak van onderwijs en hulpverlening/zorg. En koppelt dat aan een natuurlijke, prikkelarme, groene omgeving waar kinderen toch professioneel worden uitgedaagd onderwijs te volgen met meetbare resultaten.
- BGL biedt voor deze leerlingen een oplossing, onder strikte voorwaarden en voor bepaalde tijd.
- BGL ondersteunt kinderen die hun school niet dreigen vol te houden, reactiveert kinderen nadat zij zonder onderwijsaanbod thuis hebben gezeten, helpt ter overbrugging naar een andere oplossing (bijv. naar een behandelsetting of een andere school) of biedt kinderen een alternatief onderwijstraject op de boerderij.

Wat is het doel van Buiten Gewoon Leren?

- Het leveren van maatwerk aan kinderen voor wie geen passend onderwijs voorhanden is, opdat zij zich binnen de eigen ontwikkelingsmogelijkheden en kwaliteiten optimaal kunnen ontwikkelen en vroegtijdige uitval wordt voorkomen.
- Het tot stand brengen van een flexibele koppeling tussen onderwijs en zorg, waardoor er op ieder gewenst moment aangesloten kan worden op de (on)mogelijkheden van het kind (opschalen en afschalen).
- Het ontwikkelen van een nieuwe, professionele onderwijsvorm waar scholen en Samenwerkingsverbanden, bij hun zoektocht naar passend onderwijs, gebruik van kunnen maken. Een onderwijs-dienend-netwerk over kleinschalige locaties als nieuwe oplossing voor kinderen die veelal anders thuis komen te zitten.

Doelstelling pilot Buiten Gewoon Leren

- Het realiseren van een één jaar durende pilot rondom Buiten Gewoon Leren, waarin in samenwerking met de onderwijspartners, wordt onderzocht of de BGL-aanpak een adequaat antwoord is op het weer motiveren en leerbaar maken van 7 tot 14-jarigen die om verschillende redenen uit het reguliere onderwijssysteem zijn gevallen en noodgedwongen thuis zitten.
- Voorkomen dat deze groep kinderen en de gezinnen/mantelzorgers chronisch afhankelijk worden van zorg en ondersteuning.

Doelgroep

Buiten Gewoon Leren is ontwikkeld voor kinderen uit het primair onderwijs die vanwege de complexiteit van hun problemen (tijdelijk) niet naar school kunnen en daarom vaak noodgedwongen thuis zitten of voor wie dit dreigt te gebeuren.

Onderzoek Pilot Buiten Gewoon Leren

Zoals aangegeven willen partners van de pilot Buiten Gewoon Leren antwoord op de volgende vragen:

- Hoe creëer je in een groene, prikkelarme zorgomgeving een optimale leeromgeving?
- Hoe kunnen onderwijs, zorgboeren en professionals met en van elkaar leren en elkaars deskundigheid bevorderen?
- Hoe kunnen onderwijs, zorg en dagbesteding op een optimale manier geïntegreerd worden?
- Hoe kan onderwijs op de boerderij leerlingen effectief ondersteunen? Is de BGL-methodiek daarop het juiste antwoord?
- Welke hulpvragen en onderwijsbehoeften hebben kinderen die gebruik maken van Buiten Gewoon Leren?
- Wat zijn de werkzame bestanddelen?

Omdat niet alle vragen door onderzoek vanuit de pilot BGL konden worden beantwoord is ook gebruik gemaakt van onderzoek bij andere zorgboerderijen die onderwijs bieden. De resultaten van deze andere voorbeelden van onderwijs op de boerderij worden weer vertaald naar de situatie van BGL.

Om bovenstaande vragen te beantwoorden zijn de volgende onderzoeken uitgevoerd:

Student	Rigt Kalsbeek – Universiteit van Amsterdam
Centrale vragen	<i>Op welke wijze kunnen Landzijde, onderwijspartners en gemeenten samenwerken in de pilot BGL, zodat ze bijdragen aan het oplossen van het thuiszittersprobleem?</i>
Methoden	Case studie op drie Buiten Gewoon Leren boerderijen. Interviews met veertien respondenten die deel uitmaken van de pilot BGL
Output	Rapport 'Onderwijszorgarrangement Buiten Gewoon Leren. Een intersectorale samenwerking tussen partijen uit zorglandbouw- en onderwijssector'. Dit is bijgevoegd

Onderzoeker	Jan Hassink
Centrale vragen	<i>Overzicht krijgen van onderwijs op de boerderij in Nederland. Hoeveel zorgboerderijen bieden onderwijs? hoe ziet het onderwijs eruit? Hoeveel leerlingen maken er gebruik van? Wat zijn de ervaringen?</i>
Methoden	Een enquête uitgezet onder 54 boerderijen die onderwijs geven: 41 daarvan hebben een volledige vragenlijst ingevuld.
Output	Rapport. Dit is bijgevoegd.

Student	Lana Plug – Wageningen Universiteit
---------	-------------------------------------

Centrale vragen	<p>Hoofdvraag: <i>Wat is de betekenis van onderwijs op zorgboerderijen voor leerplichtige kinderen in de basisschoolleeftijd die (tijdelijk) niet tot hun recht komen in het reguliere en speciale primair en voortgezet onderwijs?</i></p> <p>Deelvragen: <i>Hoe worden de onderwijsprogramma's op de zorgboerderijen ingevuld? Welke aspecten van het onderwijs op de zorgboerderijen worden door de kinderen het meest gewaardeerd? Welke effecten zijn er te zien bij kinderen die een (zorg)onderwijsprogramma op een zorgboerderij volgen? Waar liggen de behoeften met betrekking tot zorg-onderwijs op de boerderij vanuit de zorgboeren, docenten en ouders?</i></p>
Methoden	<p>Twee casussen: interviews en participatieve observaties</p> <p>Op beide boerderijen een week geobserveerd (vijf lesdagen per boerderij). Interviews met leerlingen (9), docenten (2), zorgboeren (3) en ouders (2).</p> <p>Kindgerichte methoden: tekeningen en photo voice</p>

Student	Lisa Moolhuizen – Wageningen Universiteit
Centrale vragen	<i>Welke mechanismen dragen mogelijk bij aan het succes van onderwijs op de boerderij?</i>
Methoden	<p><i>Systematisch literatuuronderzoek</i></p> <p><u>Databases</u>: Scopus, Web of Science en ERIC</p> <p><u>Zoekterm</u>: ("farm education" OR "education* farm*" OR ("care farm*" AND (education* OR learn*)) OR "farm school*") AND (learn* OR education* OR cogniti*) AND (pupil* OR child* OR student* OR teen* OR ((primary OR secondary) AND (education OR school*)) OR "elementary school*" OR "high school*").</p> <p><u>Resultaat</u>: 191 artikelen; 40 dubbelingen; na in- en exclusiecriteria 6 artikelen, plus 4 gevonden met snowballing: 10 artikelen bestudeerd</p>

Student	<p>Madeleine Last: AERES Hogeschool</p> <p>Esther Ruhe: Hogeschool Arnhem-Nijmegen</p>
Centrale vragen	<p><i>Op welke wijze wordt op zorgboerderijen vormgegeven aan het geven van onderwijs en wat zijn de ervaringen en knelpunten van de boeren?</i></p> <p><i>Wat zijn de ervaringen van de leerlingen</i></p>
Methoden	Interviews met 10 zorgboeren en 10 leerlingen

Vraag 1. Hoe creëer je in een groene, prikkelarme zorgomgeving een optimale leeromgeving?

Aan alle partners van Buiten Gewoon Leren is gevraagd wat zij de kernwaarden van onderwijs op de boerderij vinden. Kernwaarden zijn de kenmerken en kwaliteiten die specifiek zijn voor BGL en die belangrijk zijn voor het realiseren van een goede leeromgeving. Kinderen die geen onderwijs kunnen krijgen zijn vaak kinderen met dermate complexe problemen dat ze niet meer kunnen functioneren in de klas, vaak omdat ze te veel prikkels ervaren. Deze kinderen maken moeilijk contact met andere kinderen; hun sociaal-emotionele ontwikkeling loopt vast. Onderwijszorgarrangement BGL kan deze sociaal-emotionele ontwikkeling helpen bevorderen. De respondenten identificeren verschillende kernwaarden van het onderwijszorgarrangement. De elementen die de respondenten noemen zijn te categoriseren in vier groepen: persoonlijke begeleiding en aandacht, afwisseling onderwijs en andere activiteiten, buitenomgeving, interacties met mens en dier. Deze vier groepen zijn van groot belang om een optimale leeromgeving te creëren.

Persoonlijke begeleiding en aandacht

Alle leerkrachten benoemen dat de leerlingen behoefte hebben aan structuur met duidelijke kernafspraken en eerlijkheid, zowel van de leerkracht naar de leerling als andersom. Zo benoemt leerkracht 1a dat de leerkracht in staat moet zijn om te spiegelen: "Dat je ook een keer kan zeggen tegen een leerling: "Sorry, nu reageerde ik ook een beetje verkeerd". Daarnaast observeren de leerkrachten de leerlingen goed om erachter te komen wat ze wel en niet goed kunnen. De leerkrachten benoemen dat de leerlingen zelfvertrouwen missen en niet meer blij kunnen zijn en dat het daarom heel belangrijk is "om in de complimentensfeer te blijven". Dat getuigt van respect naar de leerling, dat de leerling begrijpt dat hij voor zichzelf gaat werken; dat hij het niet voor de leerkracht doet. Daarom benoemen de leerkrachten het ook als dingen niet goed gaan. Op zorgboerderij 1 gaat dit bijvoorbeeld door middel van een bijnaam zodat de leerkracht in plaats van het gedrag af te keuren, kan zeggen: "Hé, daar zie ik de tijger, stop die eens terug in zijn hok". De leerkrachten merken op dat de leerlingen onderling moeilijkheden ervaren en ze gaan hierover ook met de leerlingen in gesprek. Het gaat er namelijk om dat ze 'elkaar begrijpen'.

Afwisseling onderwijs en andere activiteiten

De onderwijsdag wordt aangepast aan de behoefte van het kind en afhankelijk van de aanwezige spanning bij de leerlingen. In het onderwijstraject start elke leerling met een laagdrempelig "landingsproject", waardoor hij kan acclimatiseren. In een dergelijk project gaat een leerling alles opzoeken over een bepaald onderwerp, bijvoorbeeld over een dier op de boerderij. Dit project is voor iedere leerling anders en wordt door de leerkracht en de zorgboer(in) begeleid. Daarin wordt vanuit vertrouwen gezocht naar een intrinsieke motivatie bij de leerlingen om iets te willen weten of leren. Leerkracht 3 zegt ook veel met spelvormen te doen om (in de begin) tot leren te komen.

De leerkrachten zijn positief over de manier waarop de leerlingen hun week- en dagtaken maken via een digitale leeromgeving. Omdat alle leerlingen op de zorgboerderijen werken met een Chromebook kunnen de leerkrachten voor elke leerling een persoonlijk lesplan maken. Deze digitale omgeving is ontworpen voor BGL door leerkracht 1b en maakt gebruik van al bestaande digitale lesmethodes. Deze digitale aanpak spreekt de leerlingen aan en "het biedt tegelijkertijd bescherming" omdat het niet meer nodig is om een vinger op te steken in de klas. Door de kleinschaligheid is daarnaast meer tijd voor vragen en als een leerling zich niet comfortabel genoeg voelt, kan hij zijn vraag ook naar de leerkracht e-mailen.

Een belangrijk startpunt voor de leerlingen is om te leren functioneren in een groep. De onderwijsconsulent van het samenwerkingsverband zegt: "ze leren nog niet in een groep te functioneren omdat ze het ook nog niet kunnen". Waar leerkracht 3 spreekt over het functioneren in een kleine groep (<5), spreekt de onderwijsconsulent over het functioneren in een volle klas, er is dus een verschil in wat de consulent en leerkracht 3 verstaan onder 'in een groep functioneren'.

Buitenomgeving

De onderwijspartij heeft ingezet op BGL vanuit de visie dat "een andere intensieve aanpak in een andersoortige omgeving gewoon heel hard nodig is". Als derde kernwaarde benoemen de leerkrachten daarom de buitenomgeving met de rust en regelmaat van de boerderij. Kinderen kunnen tot rust komen als ze ontvangen worden in een niet-schoolse omgeving en veel fysieke ruimte ervaren. De afwisseling tussen activiteiten binnen en buiten werkt volgens de leerkrachten heel goed, het geeft de leerlingen een gevoel van vrijheid. De directeur van het samenwerkingsverband beaamt dit door te zeggen "als leren even niet lukt kunnen de leerlingen naar buiten". Buiten bewegen kan het hoofd van de leerlingen even leeg maken, wat betekent dat er ruimte ontstaat voor openheid en emoties. Door de kleinschaligheid is er veel ruimte voor individuele aandacht en op die manier kan aan de verschillende leerbehoeften van de leerlingen worden voldaan. "Door te leren in een andere setting worden patronen die in een schoolse setting ontwikkeld zijn doorbroken en kunnen de leerlingen andere dingen gaan ontdekken. Iets dat op een reguliere school niet mogelijk is, stelt de directeur van het samenwerkingsverband.

Interacties met mens en dier

Van de drie zorgboerderijen waar BGL plaatsvindt, is zorgboerderij 1 de plek waar zowel kinderen onderwijs volgen als volwassen cliënten dagbesteding ontvangen. Leerkracht 1a en 1b vertellen dat de mix van de leerlingen en de cliënten goede ervaringen oplevert, ze hebben elk hun eigen dagindeling, maar komen elkaar tegen op de boerderij en tijdens de gezamenlijke lunch. De leerlingen zien dat er ook andere mensen zijn, onder wie een aantal met een beperking, en de cliënten zijn zorgzaam richting de leerlingen; ze gaan respectvol met elkaar om. Zorgboer één vindt de samensmelting met de dagbestedingsgroep mooi om te zien want "het gaat heel mooi langs elkaar, maar ook met elkaar". Leerkracht 1b vindt dat de cliënten goed kunnen bijdragen aan het onderwijsproces; verantwoordelijkheid aan hen geven is beslist niet de bedoeling, maar ze voelen zich fantastisch omdat ze een bijdrage leveren. De directeur van de onderwijsorganisatie heeft deze prettige wisselwerking ook ervaren.

Naast wisselwerking met de cliënten, is er op alle zorgboerderijen sprake van interactie met de dieren. De dieren accepteren de leerlingen volledig en oordelen niet. Niet alle leerlingen ervaren een band met de dieren. De directeur van het samenwerkingsverband noemt een voorbeeld van een jongen die bij kon komen tussen de dieren omdat hij er werd toegelaten en er rust kon ervaren. Het komt echter ook voor dat kinderen niet naar de dieren omkijken. De hoeveelheid fysieke ruimte wint het in dat opzicht van de aanwezigheid van dieren. Als kinderen echter lijden aan een specifieke allergie of een boerderij echt vies vinden dan is BGL niet geschikt voor ze, blijkt uit de ervaring van de leerkrachten.

Vraag 2. Hoe kunnen onderwijs, zorgboeren en professionals met en van elkaar leren en elkaars deskundigheid bevorderen?

In het onderzoek van Rigt Kalsbeek stond de samenwerking tussen de partners van BGL centraal. Binnen BGL zijn de afspraken tussen alle partners goed vastgelegd in een business case. Uit het onderzoek werd duidelijk dat samenwerking tussen zorg, landbouw en onderwijs partners niet vanzelfsprekend is maar wel cruciaal is voor succes. Partners hebben elkaar nodig en hebben elk een bepaalde verantwoordelijkheid. Het centrale deel van het contingentie model van Ansell en Gash geeft inzicht in wat er nodig is om tot goede samenwerking te komen en van elkaar te leren (zie figuur 1).

Het is belangrijk dat partners willen samenwerken, een gedeeld probleem ervaren en een mogelijke oplossing waarbij ze elkaar nodig hebben. Om hierin verder te komen is het van belang dat er vertrouwen ontstaat, dat er commitment is, een gedeeld begrip van de problematiek en wat de boerderij kan bieden en dat men voortgang en uitkomsten monitort. Alleen onder die randvoorwaarden kan er van elkaar worden geleerd.

Wat is ervoor nodig om dat te bereiken:

- **Een heldere samenwerkings- en overlegstructuur**

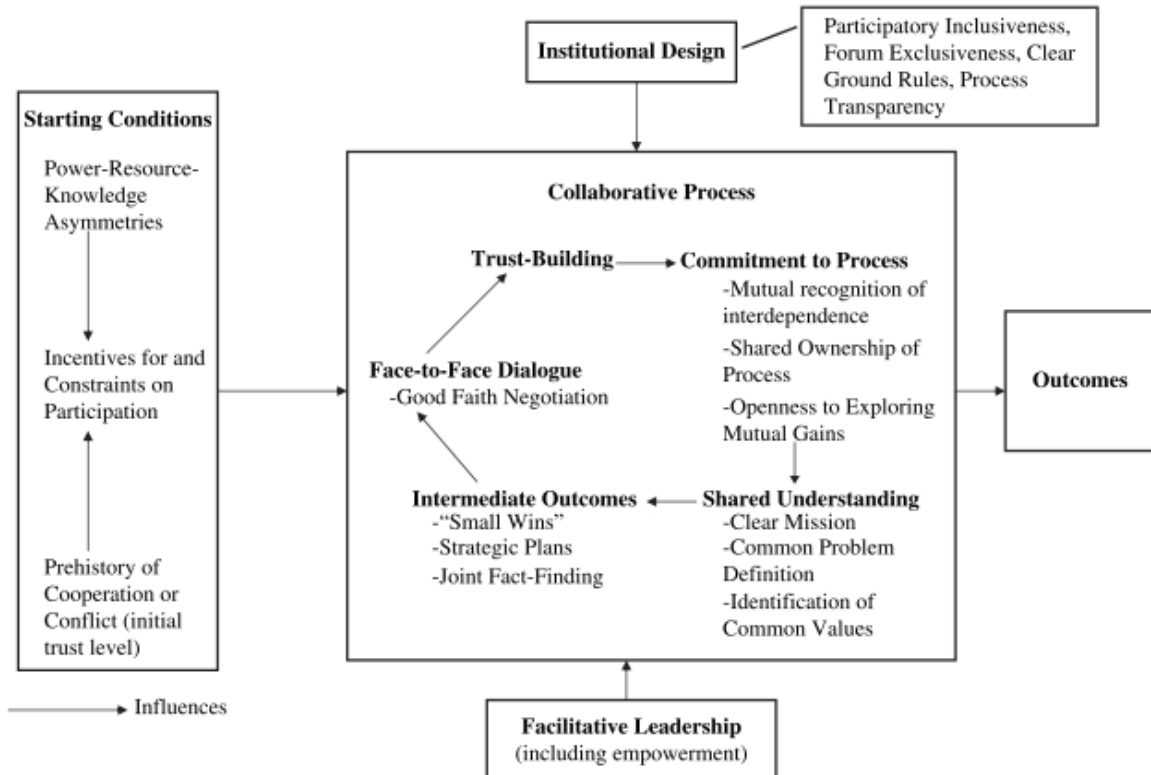
Er is een samenwerkingsmodel opgezet waarin is vastgelegd wanneer en wie van de organisaties binnen BGL elkaar spreken wat de betekenis is van de overleggen. Dit geeft duidelijkheid.

- **Helderheid over verantwoordelijkheden en rollen voor elke partner**

Zeker als er met partners uit verschillende sectoren wordt samengewerkt moet helder zijn wie waarvoor verantwoordelijk is. Verschillende respondenten van de zorglandbouworganisatie formuleren dat ze eigenlijk niet de regie willen hebben, aangezien de zorgcoördinator van de zorglandbouworganisatie volgens hen meer "een schakel in het proces moet zijn". Onderwijspartijen houden de regie over het kind, in de praktijk is dus de school van herkomst die de zorgplicht houdt en eindverantwoordelijk blijft.

- **Leiderschap**

Bij het vormgeven van iets nieuws en wanneer er met nieuwe partners uit een ander veld samenwerking wordt opgezet is leiderschap belangrijk. Partijen moeten elkaar leren kennen en er moet iemand zijn die de verantwoordelijkheid neemt voor het bijeenbrengen van de partijen. De partijen geven aan dat ze "elkaar leren kennen" en "in gesprek gaan en blijven" uitermate belangrijk vinden. De projectleider speelt daarin een verbindende en domein overstijgende rol en doet dat heel goed volgens de onderwijsconsulent, omdat dat nodig is in een samenwerking. De directeur van het samenwerkingsverband zegt ook "dat het gesprek zo open en goed gaat".

Figuur 1. Contingentiemodel van Ansell & Gash (2008)

Vraag 3. Hoe kunnen onderwijs, zorg en dagbesteding op een optimale manier geïntegreerd worden?

Naast BGL zijn er ook andere boerderijen waar een gestructureerd onderwijs-zorg programma is ontwikkeld. In verschillende onderzoeken is beschreven hoe het onderwijs op de boerderij er uitziet en hoe het wordt gecombineerd met zorg.

In het onderzoek van Madeleine Last zijn 10 boerderijen bezocht. Bij het geven van onderwijs wordt bij deze boerderijen steeds uitgegaan van de individuele mogelijkheden van het kind en wat het kind op dat moment aan kan. Op alle zorgboerderijen wordt aangegeven dat het onderwijs voornamelijk in een een-op-een begeleiding moet worden aangeboden. Op vijf boerderijen wordt, zodra het kind er weer aan toe is om terug te gaan naar school, toegewerkt naar onderwijs in kleine groepjes. Deze groepjes bestaan uit 3, 4 leerlingen. Niet alle zorgboeren hebben de kans om groepjes te vormen omdat de kinderen verspreid over de week op de boerderij komen of omdat het verschil in niveau van de kinderen te groot is. Met het onderwijs in de groepjes wordt het kind voorbereid op terugkeer naar de school waar groepen vele malen groter zijn. Om de overgang van het kleine groepje op de boerderij naar de grote groep op school te begeleiden, gaat een begeleidster een aantal keren een bezoek brengen aan de school. De parttime zorgboer kiest bewust alleen kinderen individueel te begeleiden op de zorgboerderij. De groepsinteracties voor deze begeleide kinderen worden op de basisschool ondersteund waar de zorgboer ook zorgcoördinator is. Alle zorgboerderijen starten de dag door te beginnen met een werkje op de boerderij zoals hokken van dieren uitmesten, dieren eten geven, dieren naar de wei brengen en weer ophalen, fruit plukken, de groenten wassen die van het land zijn gekomen, kleine reparatiewerkzaamheden uitvoeren of het erf vegen. Afhankelijk van de problematiek van het kind kan dit een wisselende of juist vaste taak zijn. Een van de boerderijen maakt gebruik van een spaarpuntensysteem met smiley's voor de getoonde inzet. Daarna wordt een onderwijstaak in eerste instantie binnen uitgevoerd. De invulling van de rest van de dag is per boerderij verschillend.

Een aantal boeren hebben de afwisseling van onderwijs en een activiteit gedurende de hele dag. Anderen geven meer onderwijs in de ochtend en hebben in de middag de activiteit. Een van de zorgboeren heeft een bijtanddag in het weekprogramma. Gedurende deze dag moeten wel de gebruikelijke boerderijactiviteiten worden uitgevoerd, maar heeft het kind ook een keuzeactiviteit of zijn er meer buitenactiviteiten dan onderwijs. Alle respondenten geven aan dat altijd sprake is van een combinatie van inspanning (onderwijs) en ontspanning (een activiteit anders dan onderwijstaak).

Andere activiteiten die aangeboden worden zijn op creatief gebied, muzikaal gebied en lichamelijke beweging. Hierbij wordt zoveel mogelijk gebruikt gemaakt van wat op de boerderij en in de natuur voorhanden is zoals fluitjes maken van snoeihout. Of een dans-, muziekoftocht door een ontdekkingsbos. Opgemerkt werd dat kinderen relatief veel buiten waren voor activiteiten zoals skelteren, fietsen, pony rijden, met een menkar rijden, trampoline springen, met meerdere kinderen een spelletje doen. Ook zijn ruimten voor oudere leerlingen ingericht om te werken met hout en metaal of waar gesleuteld kan worden. Boerderij gerelateerde activiteiten vinden onder andere plaats in de moestuin zoals planten poten, zaaien, schoffelen, oogsten en verwerken van boerderijproducten en het helpen in de boerderijwinkel. Verwerken van boerderijproducten kan ook bestaan uit het bakken van een taart. Het bijkomend leerdoel hierbij is het opzoeken van het recept, het afwegen van de producten en leren plannen om de taart te maken. Bij het doen van boodschappen worden de leerlingen betrokken en wordt een leerdoel aan de activiteit gekoppeld.

Op vrijwel alle bezochte boerderijen zijn de kinderen tussen 9.00 uur en 15.00 uur aanwezig. Het merendeel van de boerderijen geeft aan geen onderwijs te geven tijdens de vakantieweken van het reguliere onderwijs. De leerlingen komen dan ook niet naar de boerderij. Bij de zorgboer die hoofdzakelijk leerlingen heeft die stagelopen en de zorgboer die expliciet aangeeft educatie te verzorgen, komen de jongeren ook tijdens de vakantie. Bij dit laatste bedrijf kunnen ouders

gebruik maken van respijtzorg waardoor de kinderen ook in het weekend opgevangen worden. Het dagprogramma is dan meer gericht op ontspanning.

Leerplek

De plek op de boerderij waar het onderwijs binnen wordt gegeven is verschillend. Vijf boeren hebben een of twee aparte lesruimtes ingericht met tafels en stoelen als klaslokalen. De vijf andere bedrijven gebruiken kantoortjes, een multifunctionele leefruimte of keuken, een kas die niet meer wordt gebruikt voor het agrarisch bedrijf, of de logeer-/slaapkamer van de zorgboerderij om les te geven. Als er meerdere kinderen in een gezamenlijk ruimte les krijgen, worden de lessen wel in een een-op-een setting uitgevoerd. Alle zorgboeren geven aan dat voor de lessen die binnen worden gegeven, gestreefd wordt naar een vaste plek. Het is per zorgboerderij wisselend of de ruimten prikkelarm zijn ingericht. Een aantal zorgboeren geven ook aan dat, indien het mogelijk is, de lesstof wordt gecombineerd met een buitenactiviteit zoals een biologieles bij de kikkerpoel of in de moestuin. Op de bedrijven waar paarden worden ingezet wordt relatief veel onderwijs gegeven in de buitenlucht in de paardenbak.

Regels

Op de boerderij worden algemene omgangregels, hygiëne regels en veiligheidsregels gehanteerd. Een van de zorgboeren vatte deze regels samen als: "We zorgen goed voor onszelf, de ander, de dieren, de natuur en de materialen".

De meeste zorgboeren proberen de regels van school of ouders over te nemen voor een eenduidige aanpak naar het kind. Veiligheidsregels zijn aanwezig om te voorkomen dat:

- kinderen zich alleen op het productiebedrijf begeven,
- kinderen zich in de nabijheid van landbouwmachines begeven,
- de kinderen zonder toezicht omgaan met gevaarlijke dieren (reptielen, neusberen),
- kinderen ziekten oplopen.

Een schoolregel is dat in lokalen en op gangen niet gerend wordt. De ruimte op de boerderij geeft de mogelijkheid tot ontlasting van gevoelens waarbij bijvoorbeeld weglopen mag maar wel binnen gemaakte afspraken. Een afspraak is dat de kinderen niet het erf af mogen. Ook zijn mogelijkheden aanwezig om je af te zonderen. Een boerderij heeft een apart doodlopend pad wat gebruikt wordt om af te reageren; het zogenaamde 'bozepad'. Veel regels zijn met tekst of pictogrammen bij de locaties aangegeven.

Lana van de Plug heeft in een ander onderzoek de programma's bij 2 boerderijen (LH) en (DH) uitgebreid beschreven.

- Er wordt gewerkt met een wekelijks terugkerend programma, waarbij de woensdag en vrijdag een verkort programma hebben dat duurt tot ongeveer het middaguur. De tijd die daadwerkelijk aan onderwijs wordt besteed, is echter veel korter dan op een school; op LH krijgen de kinderen maximaal twee keer per dag een half uur les en op DH maximaal twee keer per dag een uur. Het onderwijs wordt op beide boerderijen bewust in twee delen opgesplitst zodat de kinderen zich steeds maar korte tijd mentaal hoeven in te spannen en stil hoeven te zitten. Er zijn ook kinderen die maar één 'leermoment' per dag krijgen of helemaal geen; soms is het al een hele stap voor een kind om te spelen met constructiespeelgoed in een setting die het onderwijs nabootst en in het bijzijn van leerlingen die wel met onderwijs bezig zijn.
- De dag begint vaak met een "taakje" die verband houdt met de verzorging van de dieren. Op LH worden de taken door de begeleiders bepaald (rekening houdend met voorkeuren) en hebben de kinderen op iedere dag van de week een andere taak. Tijdens de dagtaken loopt er vaak per kind een begeleider mee om erop toe te zien dat deze juist wordt uitgevoerd. Op DH mogen de kinderen 's morgens zelf hun naam achter een taakje schrijven. Vaak zijn er een aantal begeleiders die de groep onder toezicht houden, maar er wordt geen vaste begeleider aan een kind gekoppeld.
- Er is een 'keuzemoment' of 'rustmoment', waarbij de kinderen voorafgaand aan een drinkpauze of lunchpauze een kwartier tot een half uur de tijd krijgen om zelf te bepalen wat ze willen doen. Dit kan variëren van het spelen van een spelletje, een meer fysieke activiteit zoals voetbal of

een kussengevecht tot het knuffelen van de dieren. Op deze manier wordt besluitvaardigheid onder de kinderen gestimuleerd en hebben kinderen die hoog in hun energie zitten de mogelijkheid om stoom af te blazen en kinderen die even contact willen zoeken met dieren in plaats van mensen de mogelijkheid om zich af te zonderen of juist in groepjes activiteiten te ondernemen. Op LH wordt duidelijk onderscheid gemaakt tussen binnen- en buitenactiviteiten in het rooster, zodat de kinderen leren om in beide omgevingen een passende activiteit te vinden. Op DH is het vaak aan de kinderen zelf of ze hun keuzemoment binnen of buiten uitvoeren.

- Creatieve activiteiten worden gestimuleerd. Daarnaast wordt er op beide boerderijen aandacht besteed aan fotografie en kunnen de kinderen projectmatig aan collages of andere werkstukken werken. Hoewel de programma's grotendeels wekelijks terugkeren zijn er ook bepaalde seizoensgebonden activiteiten die geen wekelijkse, maar wel een jaarlijkse cyclus kennen. Daarnaast zijn er ook thema's die eens in de zoveel tijd het uitgangspunt vormen.
- Docenten en zorgboeren vinden het belangrijk om met een duidelijke dagstructuur te werken, omdat de kinderen ook in hun latere leven hiermee te maken zullen krijgen. Hoewel het onderwijs veel korter is, zijn de momenten wel op vaste tijden ingepland, zodat de kinderen hiermee leren omgaan. Juist door de combinatie van reeds ingevulde momenten met een aantal vrije keuzemomenten per dag, is het voor de kinderen makkelijker vol te houden.
- De lesmaterialen worden door de school waar het kind is uitgevallen verzorgd. Het kan voorkomen dat het maanden duurt voor er boeken voorhanden zijn en in die gevallen wordt er creatief omgegaan met de materialen die voorhanden zijn, maar de voorkeur ligt bij het gebruik van dezelfde methodes als op school, omdat de kinderen hiermee bekend zijn en ze hier bij eventuele terugkeer ook weer mee gaan werken. Soms wordt er gewerkt met losse werkbladen wanneer er geen materiaal door een school wordt geleverd, maar dit is niet wenselijk. Daarnaast hebben de boerderijen niet de middelen of mogelijkheden om van ieder jaar, elk niveau en alle vakken alle boeken in huis te hebben, dus het is ook praktischer als deze verantwoordelijkheid bij de school ligt. Het is voor de boerderijen bovendien onmogelijk om zelf in het bezit te zijn van alle jaren en niveaus aan lesmateriaal.
- De boerderijen focussen voornamelijk op de basisvaardigheden; rekenen, taal en spelling. Hier en daar is er een kind dat ook een ander vak doet (soms ter compensatie van een vak dat nu nog wat lastig gaat; bijvoorbeeld natuur en techniek in plaats van spelling). Er wordt getracht om de leerachterstand zo klein mogelijk te houden door deze vakken te blijven onderhouden, ook al is dat op een laag pitje. Sommige kinderen hebben in het begin een afkeer tegen alles wat met onderwijs te maken heeft en dan is het al een overwinning als er een paar opdrachtjes per dag worden gemaakt.
- Doordat er vanuit de mogelijkheden van het kind wordt gewerkt, wordt het aandeel onderwijs in de zorg-onderwijs programma's als het ware ondergeschikt gemaakt aan de zorg: er wordt gefocust op de persoonlijke ontwikkeling van de kinderen. Die is breder is dan het leren lezen, schrijven en rekenen. De kinderen leren bijvoorbeeld om samen te werken, om met conflicten om te gaan en om te gaan met frustratie en boosheid op een manier die geen negatieve invloed heeft op anderen.
- De dieren worden op beide boerderijen ingezet tijdens het onderwijsprogramma, waarbij de focus ligt op de paarden. De dag begint op beide boerderijen vaak met een 'dagtaakje', waarbij de kinderen helpen met de dagelijkse bezigheden, zoals voeren, water geven, borstelen, poetsen en aandacht geven. De verzorging van de dieren dient ter stimulering van een dagstructuur en ook als zinvolle tijdsbesteding.

Hoewel de wekelijkse programma's van de boerderijen dus overeenkomsten vertonen, zijn er grote verschillen te zien in de opzet van de leermomenten en de vorm van doceren:

- Op LH vinden de leermomenten plaats in een klein lokaal waar voornamelijk één op één wordt gewerkt of hooguit in tweetallen. Er wordt afgewisseld tussen twee docenten (waarvan één bevoegd), waarbij de docent alle opdrachten samen met de leerling maakt en er dus veel interactie en persoonlijke aandacht is. Op DH, daarentegen, kan de groep variëren van 5 (zorg-onderwijs groep) tot 13 kinderen (zorg-onderwijs + dagbesteding groep) waarbij één docent

aanwezig is (van de twee docenten in dienst) die alleen daar waar nodig inspringt om een opdracht uit te leggen. Er zijn vaak wel twee extra begeleiders aanwezig om te helpen met uitleg. Verder werken de kinderen zelfstandig aan hun opdrachten en worden er samen met de docent plannings gemaakt en wordt er nagekeken wanneer een kind werk heeft afgerond. De begeleiding tijdens het onderwijs is op LH dus intensiever dan op DH. DH geeft aan geen voorstander te zijn van één op één benadering, omdat men dan "een schijnveiligheid creëert die in de echte maatschappij ook niet bestaat". LH kiest juist voor een zeer hoge mate van veiligheid en geborgenheid.

- Op het gebied van het gebruik van 'ervaringsleren' laten beide boerderijen een duidelijk verschil zien. Op DH is ervarend leren het uitgangspunt van de pedagogische dienstverlening op de boerderij en hoewel de momenten niet altijd vooraf methodisch worden opgezet, wordt wel actief ingespeeld op natuurlijke leermomenten die zich dagelijks op een meer organische wijze aandienen door het kind bewust te maken van het leerproces tijdens een intense ervaring. Op LH speelt ervaringsleren in veel mindere mate een rol. Er zijn wel sporadische momenten waarbij ervaringsleren wordt toegepast, maar het is geen inherent onderdeel van het programma. Op beide boerderijen is ervaringsleren tijdens de leermomenten weinig aanwezig, maar juist wel tijdens de interacties met de dieren en de dagbesteding, waarbij meer aandacht wordt besteed aan het opdoen van intense ervaringen en daarvan te leren.
- Hoewel er op beide boerderijen aan het eind van de dag tijd wordt ingelast om samen met de kinderen te reflecteren op de dag, wordt dit op LH doorgaans niet gedocumenteerd (eens per maand wel) terwijl dit op D'n Hoef direct in een zorgprogramma wordt ingevuld en dus dagelijks bijgehouden. Nog voor de kinderen thuiskomen kunnen de ouders al gelezen hebben hoe de dag is verlopen en zo wordt transparantie gewaarborgd en kunnen ouders hierop inspelen. Ook worden hier afspraken met ouders concreet in bijgehouden.
- Op LH is er dan weer een concreet beloningssysteem aanwezig. Natuurlijk worden op beide boerderijen de kinderen beloond met complimenten, maar op LH hebben alle kinderen een eigen glazen potje waarin zij "Smileys" kunnen verzamelen door goed gedrag te vertonen en goed aan hun schoolwerk te gaan. Er is een lijst waarop per hoeveelheid smileys staat welke beloning er kan worden geïnd: dit kan variëren van het uitlaten van de honden van de eigenaar tot extra tijd op de computer en de playstation. De kinderen mogen zelf bepalen waar ze voor door willen sparen en welke beloning hen dus het meeste waard is.
- Op DH worden de paarden (ook) therapeutisch ingezet door het paard te gebruiken als spiegel om de kinderen bewust te laten worden van het eigen gedrag en de invloed die zij uitoefenen op anderen. Op LH worden de paarden bewust niet therapeutisch ingezet, maar puur ter ontspanning en zingeving.

Deze voorbeelden laten zien dat er verschillende manieren zijn om onderwijs, zorg en dagbesteding op een goede wijze te koppelen. Duidelijk naar voren komt dat het maatwerk is en dat per kind wordt bekeken wat het meest passend is. Er is altijd een afwisseling van onderwijs met andere activiteiten en ondersteuning. Interessant is de belangrijke rol die dieren kunnen spelen bij de ontwikkeling van leerlingen. De voorbeelden die hier zijn beschreven sluiten aan bij BGL en kunnen BGL ook inspiratie bieden om concrete activiteiten of maatregelen toe te voegen in hun programma.

Vraag 4. Hoe kan onderwijs op de boerderij leerlingen effectief ondersteunen? Is de BGL-methodiek daarop het juiste antwoord?

Uit de onderzoeken komt naar voren dat leerlingen zich over het algemeen het best ontwikkelen als de werkzame elementen aanwezig zijn:

- Er is aandacht voor elke leerling: elke kind voelt zich gezien
- Er is een balans tussen onderwijs en andere activiteiten, inspanning en ontspanning
- Kinderen doen positieve ervaringen op
- Er wordt aangesloten bij de interesse van ieder kind
- Leerkrachten maken gebruik van de boerderij
- Kinderen kunnen gebruik maken van de kwaliteiten van de boerderij omgeving:
 - ze kunnen naar buiten als ze daar behoefte aan hebben
 - dieren ondersteunen het leren

Voorbeelden die in de onderzoeken naar voren komen zijn:

- een les aardrijkskunde over waterbeheersing wordt bij de sloot gegeven
- een rekenopdracht wordt gecombineerd met het voeren van de dieren. Een zorgboer vertelt: " In de stal met varkens vraag je al snel hoeveel varkens zie je? En als er eentje naar de slacht gaat hoeveel zijn er dan nog over?"
- De ervaring is dat sommige kinderen zich veel beter kunnen concentreren als ze op een paard zitten dan wanneer ze op een stoel zitten. Leerlingen lezen een boek terwijl ze op het paard zitten. Zeer specifiek wordt dit gedaan bij de twee boerderijen in Brabant waar paarden ingezet worden bij leervakken zoals rekenen, taal, aardrijkskunde, enzovoort. De leerling leert de lesstof al zittend op de rug van het paard terwijl deze rondstap in de bak.

In de diverse onderzoeken benoemen de boeren specifieke mogelijkheden die aanwezig zijn op het boerenbedrijf, die volgens hen eraan bijdragen dat het leren door de leerlingen beter gaat:

- Door boerderijwerkjes te doen zoals de beesten borstelen of hokken verschoneren leren kinderen te plannen en te ordenen. De boerderijstructuur biedt hierbij houvast.
- Er wordt zoveel mogelijk op vaste tijden gevoerd wat rust en overzicht creëert.
- Kinderen leren respect te krijgen door het omgaan met de dieren. En krijgen daardoor ook meer respect voor elkaar en ontstaan er eerder vriendschappen.
- Er is veel te ondernemen op de boerderij waardoor kinderen beter leren hun tijd in te vullen.
- Ze worden nieuwsgierig en stellen zich hierdoor open om nieuwe vaardigheden te leren.
- De eigenwaarde van de kinderen en jongeren wordt vergroot waardoor zij zich meer open stellen voor het onderwijsaanbod zonder dat zij dit door hebben.
- Door te struinen door het groen op de boerderij, wordt de fantasie geprikkeld.
- Door het meewerken aan terreinonderhoud leren ze om te gaan met materialen en verantwoording te dragen.
- Door in de natuur te zijn, kan het geluksgevoel bevorderd worden.
- Dieren kunnen helpen bij het overwinnen van angsten.
- Bij jonge kinderen wordt door boerderijwerkjes de motoriek spelenderwijs extra geoefend.
- Sommige kinderen hebben veel moeite om binnen een schoolsysteem met veel prikkels te functioneren en krijgen in de natuur toch de lesstof aangeboden

Uit alle interviews en de onderzoeken komt naar voren dat de BGL methodiek leerlingen effectief kan ondersteunen. Ook hier gaat het weer om maatwerk. In de bijgevoegde rapportage over de ontwikkeling en doorstroom van leerlingen worden de resultaten van BGL duidelijk. Bijna alle leerlingen hebben veel baat bij BGL en een aanzienlijk deel gaat weer naar school.

Vraag 5. Welke hulpvragen en onderwijsbehoeften hebben kinderen die gebruik maken van Buiten Gewoon Leren?

Er is een afzonderlijke rapportage met een beschrijving van de hulpvragen en ontwikkeling van de leerlingen die gebruik maken van Buiten Gewoon Leren.

In de verschillende onderzoeken bij andere zorgboeren die onderwijs bieden is ook gevraagd naar de problematiek van leerlingen die naar de verschillende onderwijs-zorgboerderij gaan. De problematiek van de leerlingen op de boerderijen blijkt divers te zijn. Zorgboerderijen bieden een tijdelijke time-out aan kinderen die soms al lange en intensieve zorg- en onderwijstrajecten achter de rug hebben. Uiteindelijk lopen deze leerlingen vast op school en in de maatschappij. Het zijn leerlingen die soms al lange tijd thuiszitten en geen onderwijs meer volgen. Deze zogenaamde 'thuiszitters' hebben een totale ontheffing van de leerplicht en zijn uitgeschreven bij een school of hebben een tijdelijke ontheffing en blijven wel ingeschreven op een school. In beide situaties gaat het om kinderen of jongeren waarvan het gedrag op school zeer moeilijk te corrigeren of te handhaven is. Een van de zorgboeren verwoordt: "Ik denk dat ieder kind zich kan en wil ontwikkelen maar dat er soms belemmerende factoren zijn waardoor het ze op een bepaald moment even niet lukt". Ook kinderen met faalangst melden zich steeds vaker ziek en willen op den duur helemaal niet meer naar school. Ook zijn leerlingen op een zorgboerderij aanwezig waarvan de cognitieve ontwikkelingsproblematiek dusdanig veel extra begeleiding vraagt, dat scholen tegen de grens aanlopen van de extra ondersteuning die ze kunnen bieden. Andere problematieken bij kinderen die aangemeld worden zijn leerlingen met licht verstandelijke beperkingen, problemen in het autistisch spectrum, met de neuropsychiatrische aandoening Gilles de la Tourette, ADHD, hechtingsproblematiek, angststoornissen, posttraumatisch stress syndroom en ernstig getraumatiseerde kinderen met als gevolg daarop uiteenlopende gedragingen. Ook kinderen die bovenmatig veel gepest worden op school worden voor tijdelijke opvang op de zorgboerderij aangemeld. Citaat van een zorgboer: "*Ik heb hier een jongetje met zware ADHD problematiek die tien hoog woont en geen kant op kan. Hier kan hij zijn gang gaan, heeft ruimte en is zo beter te sturen. Thuis en op school is het een stuiterbal. Dat ging niet meer maar nu komt hij hier*".

Een andere groep van kinderen worden aangemeld vanuit de Jeugdzorg problematiek. Dit zijn leerlingen met soms een crimineel gedrag of leerlingen waar de thuissituatie door uiteenlopende redenen niet stabiel is. Te denken valt hierbij aan vechtscheidingen en verslavingsproblematiek van een ouder(s). In een interview werd aangegeven dat als een leerling wordt aangemeld waarvan bekend is dat het seksueel grensoverschrijdend gedrag of verbale uitingen van geweld toont, deze leerling niet wordt aangenomen. In deze situaties, vindt de boer, kan de veiligheid van de andere leerlingen niet gegarandeerd worden.

De gedragsproblemen worden onderverdeeld in externaliserend gedrag en internaliserend gedrag. Bij externaliserend gedrag heeft de omgeving last van de leerling omdat het gaat om bijvoorbeeld agressief en sterk zelfbepalend gedrag. Bij internaliserend gedrag heeft het kind zelf de meeste last en wordt dit gedrag niet direct onderkend door de omgeving. Dit zijn bijvoorbeeld leerlingen met ernstige vormen van faalangst.

Uit de interviews blijkt dat op veel zorgboerderijen geen bewuste keuze wordt gemaakt tussen onderwijs geven aan leerlingen met externaliserend gedrag of internaliserend gedrag. Oneerbiedig gezegd bepaalt het aanbod van de scholen of andere instellingen welke leerlingen op de boerderij komen en onderwijs krijgen. Twee zorgboeren hebben expliciet aangegeven onderwijs te geven aan leerlingen met externaliserend gedrag. Een van deze twee zorgboeren geeft aan dat de therapie met paarden inzetbaar is bij externaliserend gedrag. Een andere zorgboer die de therapie met paarden inzet, geeft aan alleen jongeren met internaliserend gedrag te onderwijzen omdat voor deze groep minder mogelijkheden geboden worden en internaliserend gedrag niet altijd als een probleem erkend wordt.

Alle respondenten geven aan dat het onderwijs wat geboden wordt altijd van tijdelijke aard is. De duur van het onderwijs is afhankelijk van de problematiek van het kind en de tijd die het kind daarbij nodig heeft om zich te ontwikkelen. Het onderwijs op de boerderij kan soms na enkele maanden al weer afgerond worden maar veelal duurt de periode op de boerderij tussen de drie maanden tot anderhalf jaar. Uitzonderingen die worden aangegeven is een periode van drie jaar en een leerling die vijf jaar op de zorgboerderij is geweest.

Uit de onderzoeken komt dus naar voren dat de problematiek van de leerlingen die naar de boerderij gaan divers is. Zowel voor leerlingen met externaliserende als voor leerlingen met internaliserende problemen kan de boerderij een passend onderwijs aanbod bieden.

Vraag 6. Wat zijn de werkzame bestanddelen?

Om op deze vraag antwoord te vinden zijn de resultaten van verschillende onderzoeken gecombineerd.

Werkzame bestanddelen volgens de partners van BGL

Aan alle partners van BuitenGewoonLeren is gevraagd wat zij de kernwaarden van onderwijs op de boerderij vinden. Kernwaarden zijn de kenmerken en kwaliteiten die specifiek zijn voor BGL en die belangrijk zijn voor het realiseren van een goede leeromgeving. Kinderen die geen onderwijs kunnen krijgen zijn vaak kinderen met dermate complexe problemen dat ze niet meer kunnen functioneren in de klas, vaak omdat ze te veel prikkels ervaren. Deze kinderen maken moeilijk contact met andere kinderen; hun sociaal-emotionele ontwikkeling loopt vast. Onderwijszorgarrangement BGL kan deze sociaal-emotionele ontwikkeling helpen bevorderen. De respondenten identificeren verschillende kernwaarden van het onderwijszorgarrangement. De elementen die de respondenten noemen zijn te categoriseren in vier groepen: persoonlijke begeleiding en aandacht, afwisseling onderwijs en andere activiteiten, buitenomgeving, interacties met mens en dier. Deze zijn hierboven al toegelicht.

Wat noemen de leerlingen, ouders en betrokkenen bij andere lokaties

In ander onderzoek van Lana Plug en Madeleine Last zijn op verschillende boerderijen die onderwijs bieden gesprekken gevoerd met leerlingen, ouders, docenten en zorgboeren. Wat de leerlingen belangrijk vinden zijn de volgende zaken:

- dat je naar buiten kunt als je het nodig hebt, in tegenstelling tot een school waar je alleen op vaste tijden naar buiten gaat
- de rust van de dieren
- de vrijheid om zelf mede te bepalen wat je doet
- dat je kunt leren in je eigen tempo
- dat je je begrepen voelt

De leerlingen noemden de volgende aspecten van de boerderij omgeving.

Rust en Ruimte

Eén van de meest genoemde gewaardeerde aspecten waren de "*rust en ruimte*" die de kinderen op de boerderij krijgen. Daarmee bedoelen ze zowel de fysieke ruimte als de mogelijkheid om even een luchtje te scheppen wanneer er een conflict is geweest, wanneer het werken aan het onderwijs even niet lukt of wanneer het hoofd te vol is. Wanneer de kinderen vergelijken hoe ze zich na een dag op school voelen en na een dag op de boerderij zijn er duidelijke verschillen te zien. De kinderen voelen zich na een dag op school vaak "*boos*", "*volledig uitgeput en kapot*" of "*gestresst*". Na een dag op de boerderij voelen de kinderen zich vaak "*rustig*", "*moe, maar wel goed*" en soms juist "*energiek*". De kinderen geven aan dat dit voornamelijk komt omdat ze zich op school "*opgesloten voelen*" en "*teveel prikkels binnenkrijgen*". Dit in tegenstelling tot de boerderij waar ze de "*vrijheid hebben om naar buiten te gaan*" en zelf de rust op kunnen zoeken (van een dier of een afgelegen plekje) wanneer ze voelen dat ze dat nodig hebben. Hiervoor krijgen ze dan ook de ruimte van de begeleiding. Sommige kinderen waarderen de aanwezigheid van speeltoestellen (zoals een trampoline) die je niet vaak op een schoolplein vindt en waardoor ze hun energie in het verloop van de dag goed kwijt kunnen. De kinderen geven aan dat de landelijke, groene en rustige omgeving van invloed is op hun gemoedstoestand en dat ze hier zelf ook rustiger in het hoofd van worden.

Dieren en mensen waar je naar toe kunt

Een ander vaak genoemd aspect is "*het gezelschap*" en daarmee wordt zowel de aanwezigheid van de dieren als de mensen bedoeld. De kinderen geven aan dat ze "*rustiger en vrolijker*" worden van de aanwezigheid van dieren en dit kan ze helpen wanneer ze boos of gefrustreerd zijn; vaak gaan ze dan even kijken bij de paarden om te bedaren. Daarnaast wordt ook de aanwezigheid van andere kinderen gewaardeerd. Veel kinderen geven aan veel nieuwe vrienden te hebben gemaakt op de

boerderij. Ook de begeleiding wordt als zeer prettig beschouwd, omdat de kinderen het idee hebben dat er altijd iemand voor ze klaar staat. Er zijn kinderen die voornamelijk de aanwezigheid van de andere kinderen waarderen en ook kinderen die juist de aanwezigheid van de begeleiders meer waarderen

Wat de kinderen het meest waarderen volgens de volwassenen

Naast de kinderen zelf is ook aan de ouders, docenten en zorgboeren gevraagd wat zij denken dat de kinderen het meest waarderen aan het zorg-onderwijs programma op de boerderij en dit komt in grote mate overeen met wat de kinderen zelf noemen. De docenten en zorgboeren op LH geven beiden aan dat ze denken dat de kinderen *"het buiten zijn, de dieren en met name de vrijheid en ruimte"* en *"de nabijheid van de begeleiding"* waarderen. Ze denken dat begeleiders met een zorgachtergrond een andere kijk hebben op de ontwikkeling van kinderen dan mensen met een onderwijsachtergrond en daarmee beter kunnen inspelen op het gebied van persoonlijke groei. Daarnaast wordt genoemd dat voor sommige kinderen *"het bezig zijn met de paarden"* één van de meest gewaardeerde aspecten is. De moeder van een meisje bevestigt dit en noemt daarnaast de omgang met de *"zeer betrokken begeleiders"*. Ook zou het voor haar dochter fijn zijn om met kinderen om te gaan die net als haar *"ook niet in het maatschappelijke plaatje passen"*. Op DH wordt door de docent en eigenaresse benoemd dat de kinderen *"natuurlijk leren, het fysiek (buiten) bezig zijn en de dieren"* het meest waarderen en daarnaast erg goed reageren op de begeleiding en de individuele benadering. Daarnaast zou het fijn zijn voor de kinderen dat de docenten op DH allereerst begeleider zijn en, hoewel onderwijzen daar een deel van vormt, voornamelijk focussen op de begeleiding bij persoonlijke ontwikkeling. Ook zou *"het serieus genomen worden"* het meest worden gewaardeerd, omdat de kinderen gerespecteerd worden en *"hier écht worden gehoord"*. De moeder van een jongen van 10 jaar geeft aan dat hij het gezelschap van de dieren en de begeleiding het meest waardeert, aangezien hij bij beiden *"zichzelf mag zijn"*: *"Doordat hij zich hier veilig voelt, kan hij namelijk ook weer leren"*. Interessant is dat alle volwassen participanten hetzelfde minst gewaardeerde aspect noemen, namelijk: *"gezag"* of *"dingen moeten"*. Dit hangt echter niet specifiek samen met de boerderij, maar is iets waar de kinderen ook in andere situaties tegenaan lopen.

Duidelijk wordt dat persoonlijke begeleiding en aandacht, afwisseling onderwijs en andere activiteiten, buitenomgeving en contact met dieren belangrijke elementen zijn. Het gaat ook om betrokken begeleiders/leerkrachten die zorgen dat iedere leerling zich gezien voelt, en de vrijheid en eigen verantwoordelijkheid die leerlingen ervaren. Dit maakt de boerderij een omgeving waar leerlingen zich niet alleen cognitief maar ook in breder zin kunnen ontwikkelen.

Om hier nog wat meer inzicht in te krijgen is er ook in de literatuur gezocht naar een onderbouwing van de werkzame elementen van de boerderij omgeving.

Theoretische onderbouwing voor de werkzame elementen van de boerderij omgeving

Wat maakt leren op een zorgboerderij nou zo anders dan leren in een regulier klaslokaal? Een aantal genoemde aspecten zijn de betekenisvolle, ruimtelijke en groene omgeving, de aanwezigheid (en inzet) van dieren en de andere manier van aanbieden van de lesstof waarbij ervaring centraal staat. Ervaringsleren, goen en gezondheid, Animal Assisted Interventions (AAIs), de presentiebenadering en oplossingsgericht werken bieden aanvullende theoretische onderbouwing voor de werkzaamheid van de boerderij omgeving.

Authentieke betekenisvolle context

De activiteiten op een boerderij zijn zo ingericht dat zij een vanzelfsprekend en betekenisvol onderdeel zijn van het leven en werken op de boerderij (geen 'bedachte' activiteiten) en dat het leren ingebouwd is in de activiteit zelf (objectieve feedback). Echtheid en eerlijkheid van de volwassenen zijn een

noodzakelijke voorwaarde voor de ontwikkeling van het vermogen tot relatievorming bij jeugdigen en het kunnen vertrouwen op de wereld om hen heen. Daar waar jeugdigen volwassenen (nog) onvoldoende vertrouwen, kunnen ze in de omgang met dieren en planten toch ervaring opdoen met dergelijke relaties. Dieren en planten zijn per definitie echt en eerlijk omdat zij geen subjectiviteit in de zin van oordelen en veroordelen kennen. Er is geen twijfel mogelijk over het feit dat plantjes niet dood gaan om een jeugdige dwars te zitten, maar omdat de jeugdige ze geen water heeft gegeven. Vanuit die 'objectiviteit' doet een dier op zijn beurt een sterk beroep op de echtheid en eerlijkheid van de jeugdige. De objectieve grondslag bij omgang met planten en vooral ook met dieren, namelijk die van zorg nodig hebben, zorg geven en 'samenwerken' om iets voor elkaar te krijgen, biedt de mogelijkheid de natuur te benutten als bemiddelende factor in de pedagogische benadering van jeugdigen. Uit verkennend onderzoek blijkt dat de andere context, één op één begeleiding, een gestructureerde, prikkelarme omgeving en uitdagende werkzaamheden succesvolle ingrediënten zijn (Hassink e.a., 2010).

Uit het Brede Onderwijs Zorg project in Amsterdam-Zaanstad bleek al eerder dat de boerderij een veilige, natuurlijke, gevarieerde en gestructureerde leeromgeving biedt aan kinderen met extra hulpvraag met betrekking tot zowel onderwijs als zorg (Schuler, 2010; Schuler et al., 2011). De boerderij als ontwikkelomgeving geeft de mogelijkheid om de agrarische, schoolse en zorg wereld bij elkaar te brengen, wat zorgt voor unieke ervaringen voor kinderen (Schuler, 2010). De natuur werkt daarnaast stress reducerend en ADHD verschijnselen kunnen verminderen door in de buitenlucht te zijn. De boerderij heeft een positieve uitwerking op kinderen met leer-, ontwikkel- en gedragsproblemen, omdat deze veiligheid, een afgebakend terrein met afgebakende taken, een goede combinatie van structuur en flexibiliteit, verantwoordelijkheid, fysieke activiteit en binding met de natuur en andere wezens biedt (Schuler, 2010; Schuler et al. 2011).

Ervaringsleren

Onderwijs en begeleiding van jeugdigen op de boerderij past in de context van ervaren leren. Voorbeelden van ervaringsleren zijn overlevingstochten en woon/werkprojecten. De ervaringen zijn positief met arbeidsprojecten met realistische, uitdagende, structurerende activiteiten, die dicht bij de haalbare doelen in de ontwikkeling van jongeren staan (Du Prie, 1991). De uitgangspunten van het ervaringsleren zijn van oorsprong beschreven door Kurt Hahn (zie Van der Ploeg, 2011) en de theoretische fundering komt van de leercyclus van David Kolb (1984). De Nederlandse beschrijving van de methodiek ervaringsleren is van Theo Ruikes (1994; 2005), hij definieert ervaringsleren als volgt: *'Ervaringsleren is een actieve vorm van hulp die gekenmerkt wordt door een specifieke methodisch opgezette (leer)situatie waarin concrete/ authentieke ervaringen worden opgedaan waardoor reflectie over de eigen situatie ontstaat. De nieuwe ervaring en de reflectie hierover (onder deskundige begeleiding) leiden tot nieuwe leerprocessen, autonomie en de ontwikkeling van een nieuw toekomstperspectief.'* Reflectie is een cruciaal onderdeel van de interventie en ervaringsleren. Jongeren doen tijdens de uitvoering van activiteiten ervaringen op die voor een positief effect kunnen zorgen. Tijdens het reflecteren komt het persoonlijk functioneren van de jongere aan de orde. Zonder reflectie leiden activiteiten tot ervaringen die onbenut blijven als aanjager van het veranderingsproces. De eerste stap is het praten over de ervaring. Bezinning vooraf en achteraf zijn volgende stappen. Integratie van ervaringen legt verbindingen tussen de opgedane ervaring en de levensgeschiedenis van een jongere. Verdiepte reflectie houdt in dat bepaalde aspecten meer aandacht krijgen zodat dieperliggende problemen aan de orde komen door in taken daar specifiek op in te spelen (Van der Ploeg 2011).

De inzet van dieren - Animal Assisted Interventions

Dieren vormen een belangrijk aspect van de uitnodigende sfeer op zorgboerderijen voor verschillende doelgroepen en interactie met verschillende boerderij- en huisdieren brengt vele potentiële baten met zich mee voor de participanten. Dieren zorgen namelijk, onder andere, voor; betekenisvolle dagbesteding, hechte relaties, uitdagende taken, maar ook ontspanning, afleiding van de eigen problemen en kansen voor zelfreflectie (Hassink, 2017). Bij het ervaringsleren, zoals hierboven beschreven, kunnen ook dieren worden ingezet om deelnemers beter inzicht te

verschaffen in de eigen persoonlijkheid en zo ontwikkeling tot stand te brengen. In haar boek *'Help, mijn juf is een paard!'* laat Paulien Rutgers (2017) met behulp van wetenschappelijke theorieën en ervaringen uit haar eigen praktijk zien hoe dieren (in dit geval voornamelijk paarden) een belangrijke rol kunnen spelen bij het ervaringsleren op een zorgboerderij. De *International Organisation of Human-Animal Interaction Organisations* (IAHAIO) heeft een definitie opgesteld voor *Animal Assisted Intervention* (AAI). *"Een interventie met ondersteuning van dieren is een doelgerichte en gestructureerde interventie waarbij dieren bewust worden ingezet als ondersteuning op het gebied van gezondheid, onderwijs en persoonlijke dienstverlening met als doel een positief therapeutisch effect op mensen te bewerkstelligen"* (Jegathesan, 2014).

Brelsford et al. (2017), die een systematische analyse hebben gedaan onder 25 AAI studies, met de focus op de impact van honden, laten zien dat AAI's in verreweg de meeste gevallen een significante bijdrage kunnen leveren aan de prestaties van kinderen op school. Positieve effecten werden waargenomen met betrekking tot de cognitie, sociaal-emotioneel gedrag, en fysiologische reacties. Busch et al. (2016) laten zien dat AAI's van betekenis kunnen zijn bij kinderen met ADHD, aangezien de dieren een kalmerende, socialiserende, en motiverende werking kunnen hebben en ook de cognitie van de kinderen positief beïnvloeden. Tan & Simmonds (2019) laten zien dat de inzet van paarden bij kinderen en adolescenten met een Autisme Spectrum Stoornis (ASS) positieve psychosociale effecten met zich meebrengt, waarbij voornamelijk een verbeterde sociale interactie en communicatie worden waargenomen. Dit wordt bevestigd in een andere studie waaruit blijkt dat de omgang met dieren helpt ter vermindering van de symptomen van kinderen met een ASS en een toename van sociaal gedrag (Ferwerda-van Zonneveld et al., 2008).

Onderzoek op jeugdzorgboerderijen laat zien dat het zorgen voor dieren de verantwoordelijkheid en eigenwaarde in jeugd verhoogt doordat ze zich belangrijk voelen; het dier is namelijk afhankelijk van de verzorging en dit doet een beroep op de jeugd (Wielink, 2010). Uit een onderzoeksrapport van de PBOO (Steijvers-van der Veer, 2005) blijkt dat het bezig zijn met dieren de gemoedstoestand van jongeren positief kan beïnvloeden doordat dieren als het ware de emoties van de mensen waar ze mee werken, weerspiegelen. Wanneer de jongeren doorkrijgen dat een bepaalde manier van omgang met de dieren ervoor zorgt dat dingen wel lukken, geeft dit zelfvertrouwen en het leert tegelijkertijd dat een goede instelling een positief effect heeft op anderen en henzelf. Daarnaast blijkt dat het zijn in een totaal andere omgeving (dan de arbeidsmarkt of het regulier onderwijs), waar ze de ruimte krijgen om op eigen tempo inzichten op te doen, de jongeren kan helpen om rust te vinden en vooruitgang te maken (Steijvers - van der Veer, 2005).

Presentiebenadering

De presentiebenadering is in de afgelopen jaren populair geworden in pastoraat, gezondheidszorg, welzijn en onderwijs. De theorie die eraan ten grondslag ligt – de presentietheorie – is ontwikkeld door Andries Baart (2001) op basis van zijn onderzoek naar de werkzaamheid van het oude-wijken pastoraat. Presentie kan worden samengevat als het aangaan van een zorgzame betrekking met 'de ander' als antwoord op een universeel menselijk verlangen naar nabijheid en betrokkenheid. Bij het ervaringsleren op de boerderij heeft de jeugdige intensief contact met de boer en het boerengezin, soms woont hij of zij ook op de boerderij. De jeugdige ervaart zo de nabijheid en de zorgzame betrekking met de boer en het boerengezin. Baart heeft de begrippen 'presentie' en 'aandacht' verder uitgewerkt in zijn boek *Aandacht. Etudes in presentie* (2005). De presentiebenadering heeft veel auteurs met name in de praktische en toegepaste theologie, zorg en welzijn alsook in het onderwijs geïnspireerd (zie bijv. Kal, 2001; Baart & Van der Laan, 2002; Van Heijst, 2005; Vosman & Baart, 2008). In de jeugdzorg wordt de term presentiebenadering nog niet veel gebruikt.

Oplossingsgericht werken

Een oplossingsgerichte aanpak staat voor een respectvolle veranderbenadering die problemen van jeugdigen onderkent. Doelen en oplossingen voor die problemen worden samen met jeugdigen en hun ouders op een constructieve en positieve manier gedefinieerd. De oplossingsgerichte aanpak benut datgene wat al goed werkt om problemen het hoofd te kunnen bieden en om het doel, de gewenste verandering, stap voor stap te realiseren. Deze aanpak is er op gericht dat jeugdigen of ouders, verzorgers hun eigen expertise gaan zien, hun eigen *krachten* en *krachtbronnen* herkennen,

dus datgene waar zij het van moeten hebben om hun doelen te bereiken. Jeugdigen worden in deze benadering gezien als experts met betrekking tot hun eigen leven, waarbij zij binnen hun context en mogelijkheden door het (her)vinden van hun eigen krachtbronnen passende oplossingen kunnen aandragen. In het oplossingsgericht werken heeft de begeleider door oplossingsgerichte vragen te stellen aandacht voor al datgene dat werkt of al goed loopt in het leven van de jeugdige om zodoende gewenste veranderingen te ondersteunen. Le Fevere de Ten Hove (2000) stelt in het definiëren van de oplossingsgerichte aanpak het aanboren en versterken van krachtbronnen van jeugdigen en volwassenen centraal. Daardoor zijn zij in staat om zelf (opnieuw) helende keuzes te maken, hetgeen een belangrijke maat is voor gezond psychisch functioneren.

Literatuur

- AA, R. van der, Geel, S. van, Huisman, P. (2015). Onderwijs op een andere locatie dan de school: Een inventarisatie. Eindrapport Ecorys. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Rotterdam, juni 2015.
- BAART, A. (2001). Een theorie van de presentie. Utrecht: Lemma.
- BAART, A. (2005). Aandacht. Etudes in presentie. Utrecht: Lemma.
- BAART, A. , & Van der Laan, G. (2002) Sociale interventie: koppeling van theorie en praktijk. *Sociale Interventie*, 11, 4-26.
- BRELSVORD, V.L., Meints, K., Gee, N.R., Pfeffer, K. (2017). Animal-Assisted Interventions in the Classroom: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(7), 669.
- BRINK, A. van den, Bladel, B. van, Borgman, I., Elkhuizen, S., Gaasterland, A. (2019). Education at care farms: Opportunities and constraints in the collaboration between stakeholders. Studenten rapport voor het vak 'Settings for Health Promotion', Wageningen Universiteit.
- BUSCH, C., Tucha, L., Talarovicova, A., Fuermaier, A.B.M., Lewis-Evans, B., Tucha, O. (2016). Animal-Assisted Interventions for Children with Attention Deficit/Hyperactivity Disorder: A Theoretical Review and Consideration of Future Research Directions. *Psychological Reports* 2016, 118(1), 292–331.
- DUPRIE, H. (1991). Ervaringsleren als ordeningsinstrument. Tijdschrift voor Jeugdhulpverlening en jeugdrecht. Themanummer Ervaringsleren, 41-44.
- FERWERDA - van Zonneveld, R.T., Rommers, J.M., Oosting, S.J. (2008). Zorgboerderijen voor kinderen met Autisme Spectrum Stoornissen. Animal Sciences Group, Wageningen UR, Rapport 121, april 2008.
- HASSINK, J., Haubenhof, D.K., Meer, I. van der, Kamp, N. van der, Scheurs, E., Schuler, Y. (2009). Levende Boerderij, Lerende Kinderen; beschrijving en effecten van verschillende vormen van educatie op de boerderij. Plant Research International, Wageningen UR, Business Unit Agrosysteemkunde, 2009.
- HASSINK, J., Meyer, R. de, Sman, P. van der. (2011). Effectiviteit van ervarend leren op de boerderij. *Orthopedagogiek: Onderzoek en Praktijk*, 50(2), 51-63.
- HASSINK, J., Veerman, J.W., Meyer, R. de, Sman, P. van der, Stouten, M., Widlak, N., Boshardt, M., Ruikes, T., Kool, Y. (2012). Ervaringsleren op de boerderij: Beschrijving van de interventies bij Topaze, BJ Brabant en Jutzt. Werkgroep Ervaringsleren op de Boerderij Noord-Brabant. Plant Research International, Wageningen UR, Business Unit Agrosysteemkunde, Rapport 471, juni 2012.
- HASSINK, J., Bruin, S.R. de, Berget, B., Elings, M. (2017). Exploring the role of farm animals in providing care at care farms. *Animals* 2017, 7(6) Special Issue: Animal Assisted Therapy, 45.
- HEYST, A. van (2005). Menslievende zorg. Een ethische kijk op professionaliteit, Kampen: Klement
- KAL, D.(2001). Kwartiermaken. Werken aan ruimte voor mensen met een psychiatrische achtergrond. Amsterdam: Boom.
- KOLB, D.A. (1984). *Experiential learning*. New York: Prentice Hall.
- LE FEVERE de Ten Hove, M. (2000). Korte Therapie. Handleiding bij het Brugse Model voor psychotherapie met een toepassing op kinderen en jongeren. Garant, Leuven-Apeldoorn.

- JEGATHESAN, B. (2014). IAHAIO White Paper: The IAHAIO definitions for animal assisted intervention and guidelines for wellness of animals involved in AAI. Final Report; IAHAIO: Davis, CA, USA, 2014.
- KRUGER, K. A., & Serpell, J. A. (2010). Animal-assisted interventions in mental health: Definitions and theoretical foundations. In A. H. Fine (Ed.), Handbook on animal-assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice (pp. 33-48). San Diego, CA, US: Elsevier Academic Press.
- PLOEG, J.D. (2011). Ervaringsleren. Theorie en Praktijk. Rotterdam: Lemnicaat.
- ROELOFS, A., Plug, L., Schenkel, L., Klijnstra, L., Nijen, N. van, Zijlstra, Y. (2019). Onderwijs op maat: De boerderij als tijdelijke leeromgeving. Vicus Adviezen. Studenten rapport voor Academic Consultancy Training, Wageningen Universiteit.
- RUIKES, T. (1994). Ervaren en leren: Theorie en praktijk van ervaringsleren voor jeugdhulpverlening, jeugdbescherming en jeugdwerk. Utrecht: SWP.
- RUIKES, T. (2018). Ervaringsleren: Een ontwikkelingsgerichte visie op jeugdbeleid. Jeugdbeleid, 12(3), 155-164.
- RUTGERS, P. (2017). 'Help, mijn juf is een paard!' Het versterken van executieve functies door ervaringsleren met paarden. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- SCHREUDER, E., Rijnders, M., Vaandrager, L., Hassink, J., Enders-Slegers, M.J., Kennedy, L. (2014). Exploring salutogenic mechanisms of an outdoor experiential learning programme on youth care farms in the Netherlands: Untapped potential? International Journal of Adolescence and Youth, 19(2), 139 - 152.
- SCHULER, Y.D. (2010). De boerderij als ontwikkelomgeving: Kinderen uit het speciaal basisonderwijs werken mee. Werkt de boerderij voor de kinderen? Wageningen UR, Plant Research International, Wageningen UR, Rapport 346, juni 2010.
- SCHULER, Y.D., Elings, M., Storm, D. (2011). Brede onderwijszorg op boerderijen: Een zoektocht naar groene pedagogiek. Wageningen Plant Research International, Business Unit Agrosysteemkunde, Rapport 347, februari 2011.
- STEIJVERS - van der Veer, M. (2005). "De boer op": Evaluatie van het project vraaggericht aanbod: Adolescenten op de boerderij. Provinciale Bestuurscommissie Onderzoek en Ontwikkeling Limburg (PBOO), Maastricht, september 2005.
- TAN, V.X-L., Simmonds, J.G. (2019). Equine-Assisted Interventions for Psychosocial Functioning in Children and Adolescents with Autism Spectrum Disorder: a Literature Review. Review Journal of Autism and Developmental Disorders, 6(3), 325-337.
- WEWEIRE, E. de. (2011). Onderzoek naar de invloed van time-outprojecten op het welbevinden van jongeren. Masterscriptie, Universiteit Gent, Faculteit Psychologie en Pedagogische Wetenschappen.
- WIELINK, R. van, Pothoven, P., Houwelingen, M. (2010). De jeugdzorgboerderij: Een weekend perspectief. Wageningen UR, Rapport 320, januari 2010.

Wageningen, mei 2020

